

Elérhetőség és kirekesztés Magyarországon a pénzügyi szolgáltatások aspektusából

Bevezető

A regionális gazdaságtan sokáig központi kérdésként kezelte a telephelyválasztás problematikáját, főbb elméletei a mikroökonómia, a makroökonómia és a gazdaságföldrajz korábbi eredményeit hasznosítva próbálták meghatározni az egyes gazdasági tevékenységek optimális telepítési helyét (RECHNITZER J. 1994). Ha ezeket az úttörőnek számító modelleket (Thünen, Lösch, Christaller, Isard) elemzés alá vonjuk, látható, hogy főképp a gazdaság primer és szekunder szektoraira dolgozták ki őket, azok kapcsán mutatnak ki gazdaságossági törvényszerűségeket. Ennek magyarázata egyszerű, hiszen ezek az elméletek a 19. században, illetve a 20. század első felében születtek, amikor még úgy vélték, hogy a szolgáltatások - s így a pénzügyi szolgáltatások - nem játszanak jelentős szerepet a gazdaságban, új érték előállítás nélkül „élősködőként” élnek fel a más termelő szektorokban megtermelt értékeket (BAILLY, A. S.-MAILLAT, D.-COFFEY, W. J. 1987). Azonban, mégis viszonylag korán, már LÖSCH (1954) modelljében megjelent a pénz szerepe, oly módon, hogy a modelljében külön foglalkozott a kamatlábak, a fogyasztói árindexek különböző földrajzi helyeken tapasztalható különbségeivel. Ettől az egyik első térbeli, finansziális elemeket is tartalmazó elméleti modelltől azonban nagyon hosszú utat tett meg a tudomány addig, amíg az egységesnek nevezhető pénzügyi földrajzi diszciplínáig eljutott. A tudományterület evolúciója azért is volt nehéz, mert különböző területeken születtek kiemelkedő munkák, egyesek a pénzmozgások területfejlődésben kifejtett hatásával (MYRDAL G. 1956), mások a monetáris folyamatok területi kérdéseivel, a társadalmi terek és a pénzügyek kapcsolódásaival, megint mások az intézményhálózatok területi kiterjedésével, annak neoklasszikus megközelítésű, centralizált (KOHN, M. 1998), vagy éppen posztkeynesi, decentralizált (CHICK, V. - DOW, S. 1988) voltával foglalkoznak (GÁL Z. 2010a).

Az így kialakult pénzügyi földrajz egyik kutatási fókusz - a jelen tanulmány témájául is szolgáló - az elérhetőség kérdésköre, azonban mielőtt részletesen kitérnénk a magyarországi eredmények ismertetésére, érdemes röviden összegezni, hogy milyen földrajzi irányban, a településhierarchia mentén hogyan terjedtek el a pénzügyi szolgáltatások a kétszintű bankrendszer újra bevezetését (1987) és a rendszerváltást követően napjainkig.

A pénzügyi szolgáltatók földrajzi terjeszkedése 1987-től napjainkig

A hazai pénzügyi rendszer jelenlegi képének kialakulását az 1987-es változás tette lehetővé, nevezetesen a pénzügyi piacok új törvényi kereteinek elfogadása. Ebben az évben az akkor még szocialista Magyarország visszatért a kettős (kétszintű) bankrendszerre. Ekkor a Magyar Nemzeti Bank korábbi pénzügyi teljhatalmát elveszítette, „már csak” a bankok bankjaként és az állam bankjaként funkcionált. A nagyobb térségek, régiók összfiókhálózati különbségei 1990-ig lényegében kiegyenlítődtek, a dunántúli országrészek hátránya megszűnt. A kilencvenes évek derekától a nyugati országrész viszonylagos telítődése után a fő célpontok már a keleti és déli országrész nagyvárosai. Az 1996-1998 közötti időszakot egyfajta hálózatépítési „verseny” jellemezte. Több mint 200 új fiók nyílt az említett időszakban. A telítődő dunántúli régiókat megelőzte a keleti régiókban megvalósuló hálózatbővítés: 1996-ban még Győr, Pécs és Székesfehérvár voltak a legnagyobb vidéki bankcentrumok, addig 1998-ra felzárkózott Miskolc, Kecskemét, Szeged és Debrecen, tehát az ország keleti felének városai is az élre törtek a hálózati egységek számát tekintve (GÁL Z. 2005).

Ezzel megkezdődött egy folyamat, melynek eredménye, hogy az országban található bankfiókok száma jelentősen megugrott. A kereskedelmi bankok fióknyitásai leginkább a nagyobb lélekszámú településeket (régiónközpontok, megyeszékhelyek, középvárosok) érintették. A szektor vidéki dimenzióját értelmezésemben a korai takarékszövetkezeti rendszer alkotta, ugyanis ezek az intézmények azok, melyek alapfilozófiájukban a térségi érdek kielégítésére, a térségi finanszírozási igények megoldására vállalkoznak. Az első szövetkezetek korábban főleg a rurális térségekben, 3-4 falunként alakultak 1-1 központi kirendeltséggel, és fő működési területük a lakosság hitelhez juttatása volt (GÁL Z. 2010b). Ezt a rendszert a szocializmus megpróbálta szétszúzni (a magántulajdon rendszeridegen elvei okán), majd a rendszerváltozás hozta meg a takarékok újjászületését, de már jelentősebb ellátható feladat- és hatáskörrel. A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1991. évi CXII. törvény (Hpt.) alapján a méretgazdaságosság elvét szem előtt tartva a takarékszövetkezetek is elkezdtek a terjeszkedést és a piacképesebb városok meghódítását (KISS GY. K. 2008). Ezzel azonban részben elvesztették a „vidék bankja” státuszt, ma már inkább csak forrásgyűjtő szerepükkel vannak jelen a rurális terekben, forrásaik jelentős részét a bankközi piacon helyezik el (GÁL Z. - BURGER CS. 2013). A vidék, a periféria problémái ebből táplálkoznak. A Hpt. a takarékokat is banki jogkörökkel ruházta fel, sőt később a nagy lélekszámú városokban is engedték a terjeszkedésüket, így ezek az intézmények is a még inkább piacképes, városi területek felé orientálódtak. A kereskedelmi banki és takarékszövetkezeti bővülés és hálózati terjeszkedés eredményeképp 1998-ra - a rövid életű kisbankok eltűnése (Agro Bank, Mező Bank, Corvin Bank) ellenére is - 2736 elemből állt a teljes intézményhálózat (KOVÁCS S. Zs. 2010, 2014).

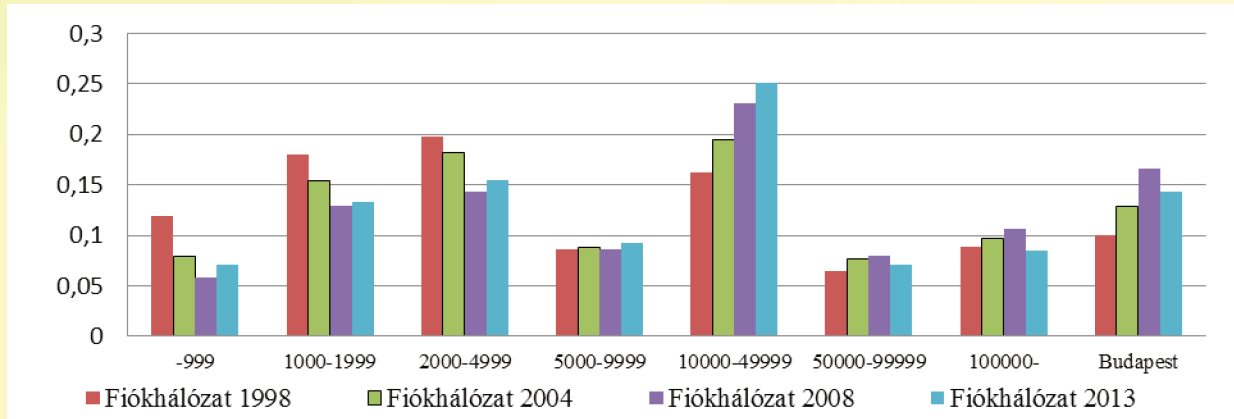
A következő években a Nyugat-Dunántúlt leszámítva az országban permanensen tovább növekedett a fiókhálózat, 2004-re 2926, 2008-ra 3228 fiók és kirendeltség működött. Az expanzív folyamatot azonban erősen visszavetette a 2008 őszen kibontakozó, hazánkba is begyűrűző gazdasági válság, melynek hatására, mind a nagy kereskedelmi bankok, mind a helyi beágyazottságú takarékszövetkezetek rákényszerültek fiókok, kirendeltségek bezárására a méretgazdaságossági követelmények erősebb figyelembevételével. E tendencia azonban nem általánosítható regionális tekintetben, ugyanis míg a legnagyobb fiókbezárási mérték Budapestet érintette 71 fiók megszűnésével, addig az észak-magyarországi régióban 10, a Dél-Alföldön 47 újonnan nyitott bankfiók kezdte meg működését. Utóbbi növekedést az érintett térségek korábbi ellátottsági hiányosságai indukálták.

Összességében a pénzügyi intézményhálózat területi képét nézve egyértelmű Budapest vezető szerepe, a fővárosban összpontosul ugyanis a fiók- és kirendeltség-hálózat 14,5 százaléka. Ezt a szerepet erősíti, ha a mérlegfőösszegek arányát vesszük figyelembe, akkor Budapest megközelítőleg 94 százalékkal áll szemben az ország többi részén felhalmozódó 6 százalékkal.

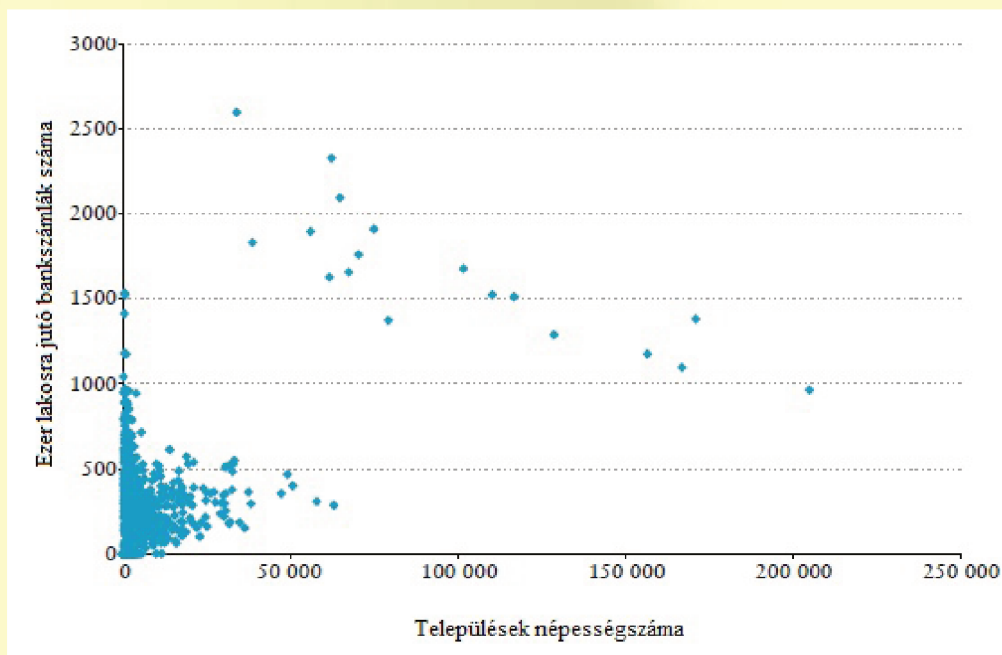
Elérhetőség és területi kirekesztés

A külföldi bankok dominanciájával jellemezhető duális bankrendszerek, mint a közép-kelet-európai bankrendszerek, erősítik a pénzügyi kirekesztés folyamatát, azaz bizonyos térségeknek (rurális perifériák, kistelepülések, városnegyedek), illetve társadalmi csoportoknak (társadalmi kirekesztés) a pénzügyi szolgáltatásokból való kizárását (DYMSKI, G. A. 2005, ALESSANDRINI P.-PRESBITERO, A. F.-ZAZZARO, A. 2009). Az egyes pénzügyi szolgáltatások tekintetében a fejlett országokban alapvető, hogy míg a kiskereskedelmi (retail) pénzügyi funkciók nagyobb földrajzi sűrűséggel rendelkeznek, az ún. wholesale funkciók, szolgáltatások (pl. kockázati tőke, befektetési bank) már jelentősen kisebb számú településen koncentrálódnak (GÁL Z. 2010a). Jelen tanulmány alapvetően a retail szolgáltatásokra koncentrál, így a területi értelemben vett kirekesztést két aspektusból vizsgálom, egyrészt maguknak a pénzügyi szolgáltatóknak a helyi jelenléte által, másrészt legalapvetőbb pénzügyi termékkel (pl. bankszámlával) való rendelkezés aspektusai által, a településhierarchia és a különböző közigazgatási egységek metszetében.

Az 1. ábráról több információ is leolvasható, egyrészt láthatjuk, hogy a kistelepüléseken (5000 lakos alatt) jelentős mértékű volt a bankfiókok és takarékszövetkezeti kirendeltségek számának csökkenése, ezzel szemben 10.000 fő felett növekedő tendenciák mutatkoznak. Másrészt a 2008 óta zajló recesszió hatása is látható, hiszen 2013-ra mind Budapesten, mind a nagyvárosokban csökkent a fiókok aránya, a korábban írt jelentős fiókbezáráások eredményeképp.

1. ábra: A hitelintézeti fiókhálózat megoszlása településméretük szerint, 1998-2013 (százalék)
 Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

2. ábra: A bankszámlával való rendelkezés és településméret összefüggései, 2008.
 Forrás: HELMECZI I. 2010

A 10 000 fő alatti települések részesedésének szerény emelkedése mögött is inkább a jelentős nagyvárosi fiókszám csökkenés áll, mintsem a kistelepüléseken jelen levő szolgáltatói kör bővülése. Ha a népesség településhierarchia szerinti megoszlását is figyelembe vesszük a hálózatban alul-reprezentált a legkisebb településkategória és Budapest is, mivel itt a fiókok aránya nem éri el az itt élő lakónépesség arányát, míg ellentétes tendencia figyelhető meg például az 1000-1999 fős településkategóriában, ahol a lakónépességhez mérten nagyarányú a fiókok előfordulása.

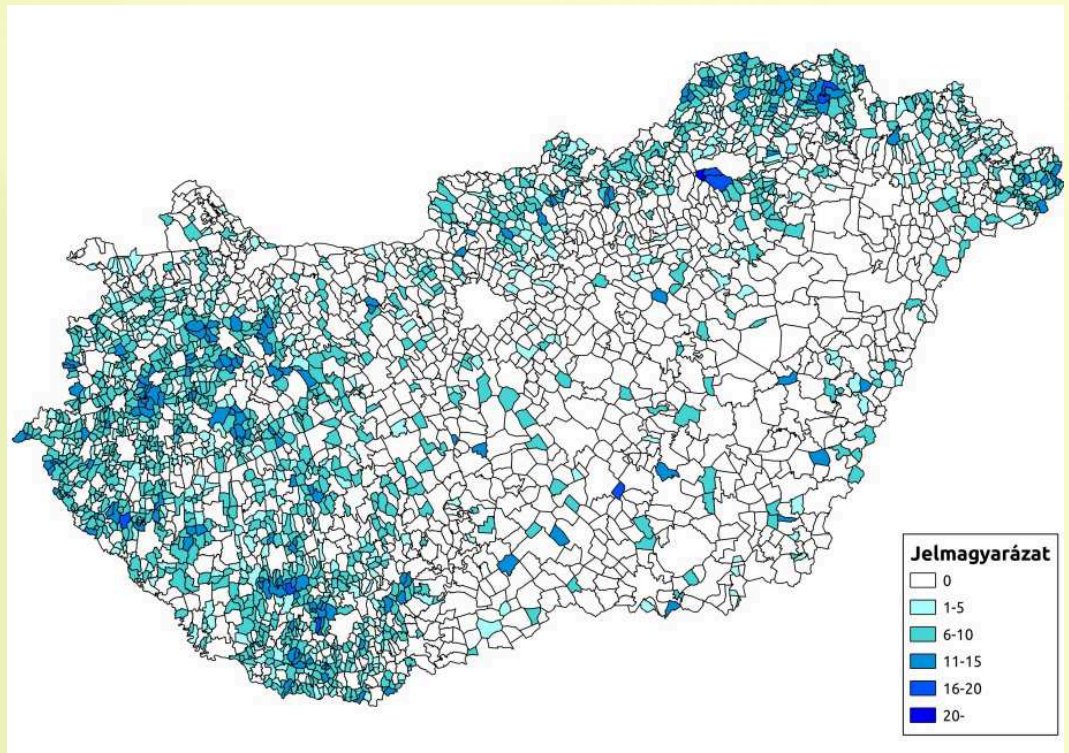
A bankszámlával való rendelkezés, jelen esetben az ezer lakosra jutó bankszámlák száma, a gazdaságilag általában fejlettebb, urbanizáltabb, nagyobb lakossággal rendelkező városokban magasabb (2. ábra). Az ábrán látható, hogy a 30-50 ezer fős lakossággal rendelkező településekre kettős tendencia jellemző. Az egyik csoportba tartozó megyeszékhely településeken 1500-1900 bankszámla jut 1000 lakosra, míg az ezzel a státusszal nem bíró, de hasonló méretű településeken csak nagyságrendileg 500.

A 3. ábra segítségével láthatjuk, hogy bár a településkategóriák szerinti elérés kis eltérésekkel ugyan, de arányos volt, ez az állítás már településsorosan nem igazolható. A térképen látható, hogy a Dunántúl és

az észak-magyarországi országrész sajátos aprófalvas településszerkezete determinálja a kirendeltségek, fiókok nagyobb távolságból való elérését. Ez a tény azonban nem meglepő, hiszen ez a hitelintézeti tevékenységek szolgáltatási voltából fakadó evidencia, ugyanis a tercier ágazatok egyik legáltalánosabb velejárója, hogy koncentráltak, nem minden településen érhetőek el automatikusan, s ez a jellegzetesség szüli a településközi kapcsolatok egy jelentős részét a jelenlegi társadalmakban (BELUSZKY P.-GYÓRI R. 2004).

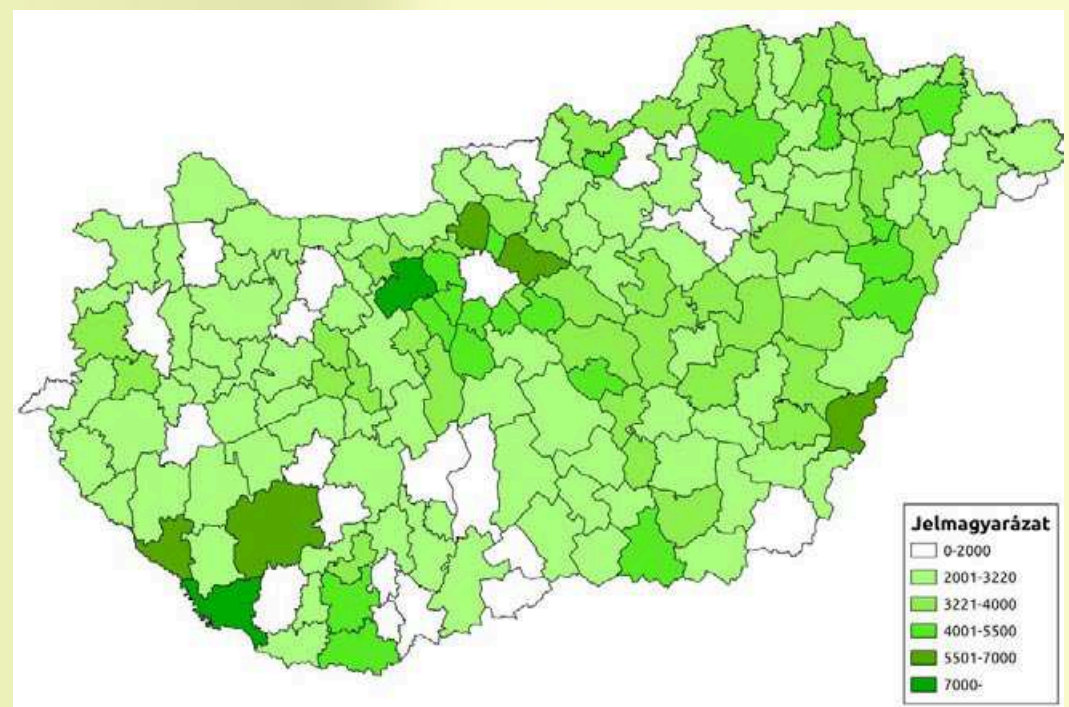
A szolgáltatások koncentrált jellegét alátámasztják a települési funkciók kialakulását, meglétét célzó gazdaságtörténeti kutatások is, melyek alapján megállapítható, hogy egyes funkciók - így a pénzügyi szolgáltatási egységek - a járási, mikro-térégi központokban összpontosulnak (HOR-ECZKI R. 2013). Ezért, az előbbi, településsoros elemzést célszerű egy közigazgatási kategóriával magasabb szinten is elvégezni, vagyis járási bontásban áttekinteni az elérhetőségi lehetőségeket.

(Ma hazánkban jellemző, hogy a járásokon belül egy-egy csomóponti, központi elhelyezkedésű település - például közös önkormányzati hivatal központja - körül mikrotérégi alakul ki, azonban ezekre a térségekre megbízható adatforrás nem áll rendelkezésre.) Járási megközelítésnél érdemes az elérhetőséget egy másik mutatóval szemléltetni, nevezetesen a hálózati sűrűséggel, ami az egy járásban élő népesség és a fiókszám egyszerű hányadosa, vagyis megmutatja, hogy egy fióknak, illetve kirendeltségnek hány főt kell átlagosan

3. ábra: A legközelebbi fiók/kirendeltség távolsága (km)

Forrás: T-Star adatok alapján saját szerkesztés

4. ábra: Fióksűrűség járási szinten, 2014 (fő/fiók) Forrás: T-Star adatok alapján saját szerkesztés

kiszolgáltatnia az adott területen. A részletes adatok áttekintése előtt elmondható, hogy az országos átlag 3220 fő/fiók, mely európai összehasonlításban jelentős lemaradást mutat, mivel a szomszédos Ausztriában az országos átlag 850, Svájcban 1200, Németországban 1600 (KOVÁCS S. Zs. 2012), de a rendszerváltást követően hasonló alapokról induló Lengyelországban is csak 1850. A magas országos értékek a neoklasszikus elmélet (egy jelentős pénzügyi központ) erősebb jelenlétét mutatják, hiszen minél centralizáltabb egy nemzeti bankrendszer, annál magasabb a hálózati sűrűséggel is mérhető funkcionális távolság faktora.

A 4. ábrán alkalmazott járási bontás a korábbi településsoros vizsgálatokhoz képest árnyalja a képet az említett két térség kapcsán, hisz a jelentősen magas értékeket mutató járások (pl. csurgói, kaposvári) mellett az országos átlag alatti sűrűséggel rendelkező egységek is vannak mind a Dél-Dunántúlon (pl. szigetvári, tabi, csornai), mind Észak-Magyarországon (pl. csengeri, mezőkövesdi). Emellett pedig kirajzolódik, hogy az Alföld települései bár jobban ellátottak, mint az előbbi két térség, a lakosságra vetített fióksűrűségi értékek tekintetében az országos átlag körüli érték még több esetben reális, az alatti érték csak elvétve tapasztalható (mezőkovácsházi, bácsalmási, jánoshalmi, kalocsai járások). Utóbbi három esetében az alacsony érték annak köszönhető, hogy a korábban említett 47 új fiók közül, melyek a Dél-Alföldön 2008 után kezdték meg működésüket 46 Bács-Kiskun megyében van.

A korábbi metódust folytatva a bankszámlával való rendelkezést elemzem területi aspektusból. Pest megye rendelkezik a legrosszabb adattal az 1000 főre eső bankszámlák tekintetében, ami viszont Budapest jelentős értékével hozható kapcsolatba. Ezt az értéket leszámítva ismét a településsoros (3. ábra) elérhetőség elemzés egyik fő megállapítása, nevezetesen az északi megyék pénzügyi kultúrájának elmaradása, rajzolódik ki, hisz az utolsó helyeken van bankszámla ellátottság tekintetében Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Hajdú-Bihar megye (1. táblázat).

Megye	Bankszámlák száma (db)	Ezer lakosra jutó bankszámlák száma (db)
Budapest	3 246 207	1 907
Baranya	262 106	726
Bács-Kiskun	282 308	519
Békés	210 874	560
Borsod-Abaúj-Zemplén	325 307	509
Csongrád	255 219	602
Fejér	243 668	567
Győr-Moson-Sopron	252 998	578
Hajdú-Bihar	254 052	467
Heves	179 515	571
Jász-Nagykun-Szolnok	211 590	529
Komárom-Esztergom	200 465	642
Nógrád	103 833	509
Pest	251 524	211
Somogy	243 668	561
Szabolcs-Szatmár-Bereg	257 367	452
Tolna	146 526	620
Vas	139 981	553
Veszprém	206 968	578
Zala	156 591	580

1. táblázat: A bankszámlák területi megoszlása, 2008

Forrás: HELMECZI I. 2010

A korábbi ábra másik negatív foltja a Dél-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl volt, azonban ezek a térségek a bankszámlával való rendelkezés szerinti tipizálásban jobb eredményeket adtak, Baranyában - Budapest kivételével itt a legjobb az ellátottság - a lakosságszám 73 százalékával, Győr-Moson-Sopron megyében 58 százalékával egyezik meg a bankszámlák száma (HELMÉCZI I. 2010). A bankszámlákkal egyáltalán nem rendelkező háztartások nagy számban az észak-magyarországi, a dél-alföldi és a nyugat-dunántúli régiókban fordulnak elő, s ebben a sokaságban nagyságrendileg fele-fele arányban vannak a falusi és a városi háztartások (TAKÁCS K. 2011).

Kirekesztés társadalmi oldalról

A kirekesztésnek a fent vázolt földrajzi vetületei mellett a társadalmi vonatkozásai is jelentősek (SEN A. 2003), a pénzügyi kirekesztés esetében ez azt jelenti, hogy egyes személyek, csoportok társadalmi helyzetükből fakadóan nem tudják igénybe venni a pénzügyi szolgáltatók akár legalapvetőbbnek számító termékeit. Az Európai Unió kirekesztéssel foglalkozó elemzése 34 százalékra teszi Magyarországon a pénzügyileg kirekesztettek arányát (EU 2008), amit alátámaszt az idei friss adat is, miszerint 2014-ben 3,2 millió magyar (köztük 1,7 millió gyermek) él szegénységben, ezzel az ország az Uniós országok rangsorában az utolsó negyedbe tartozik (HVG 2014). Döntően ezek azok a rétegek, amelyek sajnos legalapvetőbb igényeik (tűzifa, élelmiszer) kielégítésére sem képesek, azonban sem a kereskedelmi bankok, sem a takarékszövetkezetek hitelbírálatainak nem felelnek meg. E csoportok által az egyetlen elérhető „pénzügyi szolgáltatás” az uzsorakölcsön, mely azonban közép- és hosszú távon nem a társadalmi visszailleszkedésüket segíti, hanem további lecsúszásukat.

A problémát felismerve az Autonómia Alapítvány a Magyar Fejlesztési Bank megbízásából 2009-ben egyedülálló társadalmi kísérletet végzett (*Esélykassza Program*). A program célja Békés megyei településeken megvizsgálni, hogy mikrohitelzési mechanizmusokkal visszaintegrálhatóak-e a gazdasági-társadalmi környezetbe a leszakadó társadalmi csoportok. Az előzetes terv szerint az érintettek pénzügyi kultúrájának javítását szerették volna elérni úgy a szervezők, hogy a folyósított mikrohitel ne csak és kizárólag fogyasztásra, azonnali elköltésre szolgáljanak, hanem alapos tervezéssel átgondolt megtakarításokat ösztönözzenek jövőbeli célok elérése érdekében. A hazai pénzügyi szabályozási környezet túlzott merevsége miatt ebben a formában nem valósulhatott meg a program, módosított formában azt célozta, hogy az érintett célcsoportok körében ösztönözze az akár csekély összegekre kiterjedő (havi 5000 Ft) megtakarítási hajlandóságot. A programban résztvevők körében pozitív változás következett be, tudatossá vált a többségnél a havi jövedelmek jobb beosztása, havi költségvetés készítése. A pozitív kezdeményezés későbbi bővítését, a résztvevői kör szélesítését a szabályozási környezet sajnos nem tette lehetővé (CSEPELI Gy. 2010).

A pénzügyi szolgáltatásoknál kialakuló társadalmi kirekesztés további mutatója lehet a különböző jövedelmi helyzetben levő háztartások által birtokolt bankszámlák és bankkártyák száma. A Magyar Nemzeti Bank által készített 2011-es felmérés szerint a magyar háztartások 89%-a rendelkezik legalább egy bankszámlával, ezek közül minden második egynél többel is. Ha a családfő iskolai végzettsége vagy a jövedelme magasabb szintet mutat, akkor ezzel párhuzamosan több számlával rendelkezik a háztartás, és megfordítva. Foglalkozáscsoportokra vetítve megállapítható, hogy azok a háztartások rendelkeznek több lakossági számlával, amelyekben a családfő vezető beosztású, irodai alkalmazott vagy vállalkozó. Ahol a családfő háztartásbeli, ott a legalacsonyabb, átlagosan 1,4 a számlák száma, és szintén alacsony, 1,5 körüli ez az átlagérték, ha a családfő fizikai munkás vagy nyugdíjas.

Az érem másik oldalát azok a háztartások teszik ki, ahol egyáltalán nem rendelkeznek bankszámlával a családtagok. Több esetben megfigyelhető (az esetek 3-5 százalékában), hogy akkor sem rendelkezik a család bankszámlával, ha a családfő állandó munkahellyel rendelkezik és vezető beosztású. A fizikai munkásoknál, háztartásbelieknél és munkanélkülieknél ez az arány már 14-17 százalék, a nyugdíjasoknál pedig meghaladja a 22 százalékot. A bankszámlához kapcsolódó bankkártyával a lakosság mintegy 85 százaléka rendelkezik, a nem rendelkezők két csoportba sorolhatók: a bankszámlával igen, de bankkártyával nem rendelkezők csoportjára, és az egyik eszközzel sem rendelkezőkre. Utóbbi esetben a megoszlások hasonló értékeket mutatnak az egyes foglalkozási csoportokban, míg a bankszámlával rendelkezők közül inkább a magasabb jövedelmi csoportokba sorolható háztartásokban nincs bankkártya (TAKÁCS K. 2011).

Összegzés

Tanulmányom céljaként azt tűztem ki, hogy igazoljam, avagy elvessem a hazai pénzügyi szolgáltató szektorban tapasztalható kirekesztés jelenlétét. A leírt empirikus eredmények alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a magyar retail pénzügyi szolgáltatások esetében érvényesülő tendencia a kirekesztés, mind társadalmi, mind területi vetületben. E kijelentés igazolása társadalmi kontextusban vitathatatlan, hiszen láthattuk, hogy a vizsgált szolgáltatások kapcsán a háztartások havi jövedelemének csökkenésével korrelál az alapvető pénzügyi termékekkel (bankszámla, kártya) való rendelkezés. Tovább erősíti ezeknek a rétegeknek a kirekesztését, hogy ők azok, akik likviditási problémáik megoldására sem tudják igénybe venni a hivatalos banki termékeket, csak a feketegazdaság által nyújtott lehetőségeket, amelyek azonban hosszú távon további társadalmi süllyedést okozhatnak.

A területi kirekesztés igazolása már korántsem ilyen könnyű, hiszen, mint láttuk, nem mindegy, hogy milyen területi léptéket, milyen vizsgált indikátort választunk. Példának okáért a pénzügyi szolgáltatók jelenléte, elérése jónak mondható a Dél-Alföldön, mégis a járási szintű fióksűrűségi mutatók már árnyaltabb képet mutattak.

Mint látjuk a probléma, s annak megoldása is összetett, kettős. Egyrészt a területi kirekesztés tendenciáinak javítása méretgazdaságossági kérdés a bankok részéről. Gazdaságilag lemaradó, süllyedő térségekben nem nyílnak új fiókok és kirendeltségek az ellátás/elérés javítása érdekében, így a helyi gazdaságok fejlesztésével lehet ösztönözni csak ezt a folyamatot. Másodsorban a társadalmi kirekesztés már komplexebb problémakör. Itt az állam, a helyi közsféra segítsége és munkája szükséges, mely szociálpolitikai, munkaerő-piaci intézkedésekkel segítheti a leszakadó rétegeket, valamint a (helyi) pénzügyi szolgáltatók segítségével elősegítheti a leszakadó társadalmi csoportok pénzügyi kultúrájának fejlesztését. Erre jó példa az *Esélykassza Program*, ami azonban eredeti célkitűzésének csak töredékét tudná elérni a pénzügyi szabályozási környezet merevsége miatt, így a későbbiekben ennek a jogszabályi rendszernek a felülvizsgálata is ajánlott.

Irodalom

- ALESSANDRINI, P. - PRESBITERO, A. F. - ZAZZARO, A. 2009: Banks, Distances and Firms' Financing Constraints. *Review of Finance*, 13. (2): pp. 261-307.
- [Annyira szegény a KSH, hogy szegénységi statisztikára sem telik.](#) HVG. 2014. október 3.
- BAILLY, A. S. - MAILLAT, D. - COFFEY, W. J. 1987: Service activities and regional development: some European examples. *Environmental Planning A*, 19. (5): pp. 653-668.
- BELUSZKY P. - GYÖRI R. 2006: A magyar városhálózat funkcionális versenyképessége. In: HORVÁTH GY. (szerk.): Régiók és települések versenyképessége. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 236-293.
- CHICK, V. - DOW, S. 1988: A Post-Keynesian Perspective on the Relation Between Banking and Regional Development. In: ARESTIS, P. (eds.): *Post-Keynesian Monetary Economics*. Aldershot: Edward Elgar, pp. 219-250.
- CSEPELI GY. 2010: A mikrohitelzés mint szociálpolitikai innováció - egy kísérleti program eredményei. *Esély*, 22. (3): pp. 117-124.
- DYMSKI, G. A. 2005: Financial Globalization, Social Exclusion and Financial Crisis. *International Review of Applied Economics*, 19. (4): pp. 439-457.
- Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion. European Commission - Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Inclusion, Social Policy Aspects of Migration, Streamlining of Social Policies. Brussels: European Commission, 136 p.

- GÁL Z. 2005: The development and the polarised spatial structure of the Hungarian banking system in a transforming economy. In. BARTA Gy. (eds.): Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition. Pécs: HAS Centre for Regional Studies, pp. 197-219.
- GÁL Z. 2010a: Pénzügyi piacok a globális térben. A válság szabdalta pénzügyi tér. Budapest: Akadémiai Kiadó, 778 p.
- GÁL Z. 2010b: The Golden Age of Local Banking - The Hungarian Banking Network in the Early 20th Century. Budapest: Gondolat Kiadó, 202 p.
- GÁL Z. - BURGER Cs. 2013: A vidék bankjai? A magyar takarékszövetkezeti szektor hitelezési aktivitása. Közgazdasági Szemle, 60. (4): pp. 373-401.
- HELMECZI I. 2010: A magyarországi pénzforgalom térképe. MNB Műhelytanulmányok 84. Budapest: Magyar Nemzeti Bank. 66 p.
- HORECZKI R. 2013: Kisváros - kis érdeklődés - kis kategória? In. RECHNITZER J, SOMLYÓDYNÉ PFEIL E, KOVÁCS G (szerk.): A hely szelleme - a területi fejlesztések lokális dimenziói: A Fialat Regionalisták VIII. Konferenciáján elhangzott előadások. Győr: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, pp. 191-196.
- KISS Gy. K. 2008: Trend és paradigmaváltás, Bank és Tőzsde, 7. (1-2.): pp. 22-27.
- KOHN, M. 1998: Bank és pénzügyek, pénzügyi piacok. Budapest: Osiris, Nemzetközi Bankárképző, 1060 p.
- KOVÁCS S. Zs. 2010: Az M&A tendenciák vizsgálata Magyarországon. In. BUDAY-SÁNTHA A.-ERDŐS K. -KOMLÓSI É. (szerk.): Évkönyv 2009. Pécs: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, pp. 133-143.
- KOVÁCS S. Zs. 2012: A pénzügyi szolgáltatások területi dilemmái Magyarországon. Fialat Regionalisták VII. konferenciája. CD-kiadvány. Győr: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, pp. 199-206.
- KOVÁCS S. Zs. 2014: A magyar hitelintézeti tevékenységek térszemléletű elemzése. In. CSATA A.-FEJÉR-KIRÁLY G.-GYÖRGY O.-KASSAY J.-NAGY B.-TÁNCZOS L. J. (szerk.): 11th Annual International Conference on Economics and Business: Challenges in the Carpathian Basin : Global Challenges, Local Answers. Csíkszereda, Románia: Sapientia Hungarian University of Transsylvania, pp. 121-130.
- LÖSCH, A. 1954: The Economics of Location. New Haven, Yale University Press. 520 p.
- MYRDAL, G. 1956: An international economy: problems and prospects. New York: Harper & Brothers. 381 p.
- RECHNITZER J. 1994: Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához (szerk.). Győr-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja. 252 p.
- SEN, A. 2003: Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat I. Esély, 14. (6): pp. 3-22.
- TAKÁCS K. 2011: A magyar háztartások fizetési szokásai. MNB Tanulmányok 98. Budapest: Magyar Nemzeti Bank. 52 p.